

1234567

רבותינו המוסריים, עד, מפי הגבורה" (ונזכר בספרינו "אגרת ישרים" מאמר כח המוסר בדין פרק ר').

אוצר החכמה

ומהנזכר לעיל מכל הגדולים, ומהחזו"א שענין רוח"ק היא יגיעת עיון עד שמתווסף בו דעת ותבונה בלתי טבעי, כלומר טבעית היא בהחלט לעמלי התורה והיראה שמקבלים ס"ד ובתפלה רבה - עוד כתב החזו"א (אגרות ח"א - תורה מכתב ל"ג) "השגחתו יתב' הוא בכל דור ודור על היחידים ששתלן בכל דור להורות חוקיו ומשפטיו לישראל, וכשהן מעמיקין בהלכה הן בשעה זו כמלאכים ורוח ממרום שורה עליהן, ועל פיהן נקבעו הלכות באישות החמורה ובשבת ובשאר הלכות החמורות ורוח חזק לפעמים מפומהון נפיק בדברים חוצבי להבות, וכל זה חביב לפניו יתב'".

אוצר החכמה

י

ובהרחבת הענין נזכור עוד מה שכתב בספר תולדות אדם (חלק א' פרק ט') בתוכו ד"ה "וטרם נחתום ענין הזה אציעה לפניך הערה אחת יקרה, כתב רבינו הגדול הרמב"ם (זמנים הלכות לולב פ"ח הלכה ה') וז"ל הדס שנקטם ראשו כשר, וזה לשון הראב"ד, כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול כסתם מתניתין, ודברי ר' טרפון שאמר אפילו שלשתן קטומים כשר ענין אחר הוא ולא שנקטם ראשו והכל ברור בחבורנו ומקום הניחו לי מן השמים, והנה במה שכתב רבינו הראב"ד כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו נחלקו בזה אבות העולם, חכם אחד אמר שהראב"ד רמז בכאן שנגלה אליו אליהו ז"ל ממש, אולם הרב רבינו משה חביב בספרו שמות בארץ חלק כפות תמרים כתב שאין כונת הראב"ד על רוח הקודש ממש אלא דרך הפלגה אמר וכו', ושם בתוכו, הנה כאשר בינתי בספרים מצאתי שענין רוח הקודש נחלק לשני חלקים, הא', כי הכותב או המחבר לבשתו רוח אלקים בעת ההיא וכח עליון דופק בלבו וימצא ברוחו אמרים יודע בעצמו שלא נבעו מרוחו המלבשתו כל עת כי אם מרוח חדש הנלוה אליו עתה כמאמר (שמואל ב') רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני, ר"ל כששרתי שירים האלה דבר בי רוח ה' ורוח עליון הופיע עניני קדש בלבי וכו' וזאת היא מדרגה גדולה קרובה לענין הנבואה, החלק הב' מרוח הקודש, הוא העזר האלקי הנלוה לאדם ממרומים אחר הרגילו כחותיו אל התורה והחכמה ונותן בו כח ועוז ומטהר עיני השכל והבינה להבין תעלומות בתורה אשר לא יכול להשיג אותם בשכלו הטבעי וכו' הנה אף מיום שנסתם חזון נסתלקה הנבואה ורוח הקודש הדומים זה לזה אשר המדובר בשניהן הוא דבר ה' עצמו, אולם העזר אלקי והרחבת לב להבין ולהשכיל כל דבר לאמתתו וכו' נוהג בכל אדם ובכל דור ומעולם לא זזה שכינה מישראל וכו' ובזה נבין מה שכתב רבינו הראב"ד כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו וכו' הנה אין לפרש ולומר שכונתו היתה כי רוח הקודש ממש דפק בלבו ואמר שההלכה כן היא וכו' שהרי בא להכחיש התורה שאמרה (דברים ל' י"ב) לא בשמים היא וכו' ומוכרחים אנו לומר מצד הסברא שכונת רבינו הראב"ד במאמרו כבר הופיע רוח הקודש הוא על העזר האלקי הנלוה אליו לכיון

האמת בהלכה היא ולאסיק שמעתתא אליבא דהלכתא וכו' - ועוד שני מקומות יש בדברי הראב"ד עצמו (הלכות בית הבחירה פ"ו הלכה י"ד) כתב, כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו, וכן (הלכות משכב ומושב פ"ז הלכה ז') עשה אונן כאפרכסת ושמע דבר ה' וכו' ברוך ה' אשר גלה סודו ליראיו - ואלה הלשונות אין כונתו על רוח הקדש ממש רק רצונו לומר על עזר האלקי ועל הסייעתא דשמיא שנלוה אליו בעת ההיא לכיון ההלכה לאמתתה, א"כ אפוא וכו' שגם מאמרו כבר הופיע רוח הקודש בהלכות לולב וכו' כונתו הוא על הסייעתא דשמיא שנלוה אליו בעת ההיא וכו', וכן כל איש חכם לב ממחברי הספרים מן הדורות שעברו עד עתה כולם רמזו על ענין עזר אלקי הזה כל אחד ואחד כפי שכלו והשגתו, קצתם קראוה שכל הנאצל, קצתם עזר אלקי, וקצתם ענין אלקי, וקצתם דבקות אלקי, ועוד רבות כמו אלה הלשונות וכונת כולם לענין אחד וכו' וכולם הסכימו על מציאות עזר אלקי לנשמת האדם וכו' עכ"ל התולדת אדם - וכזאת כתב הראב"ד בבעלי הנפש (שער המים) בסופו "כך הראוני מן השמים" - וכן בהקדמתו למסכת עדיות כתב "טרם אדבר כל דבר אני מודיע וכו' כי אין עמי בכל אלה לא מפי רב ולא מפי מורה, כי מעזרת האל לבדו וכו' והנמצא בו מן הטוב והישר ידע כי הוא מן הסוד כענין שנאמר סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם".

1234567

וכך ביאר בשו"ת חת"ס (או"ח ר"ח) בכוונת הראב"ד שהופיע רוח"ק וכו' "אין ר"ל רוח"ק כמו שהיה לדע"ה וחביריו אבל היינו רוח ה' על עוסקי תורה לשמה אשר זוכים לכיון האמת אפילו אם לפי טבע חכמתם ושכלם לא ישיגו ידיהם תושיה זו, מ"מ הקב"ה בחסדו יהיב חכמא לחכימא לפי שעה, וכזה זכה עתניאל בן קנז לכוון האמת ע"י פלפול וק"ו וגז"ש מה שלא היה בטבע חכמתו להשיג, ועד"ז אמחז"ל פ"ק דב"ב אע"פ שניטלה הנבואה מן הנביאים, מחכמים לא ניטלה, פי' אותו חלק נבואה שמשיג ע"ד חכמתו שהעוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה בשכלו וחכמתו, אעפ"י שאיננו בכח תולדות טבע שכלו" - וכך נראה בכוונת המשך חכמה [בהקדמה לפרשת שמות] אודות הרמב"ם "כי כל דבריו קדושים וברוח נבואה אמרן בלי ספק" והיינו על עזר אלקי וככל הנזכר. - והחזון איש כתב [יור"ד סימן ק"נ אות י"ד] "הרמב"ם היה מסור לקצר בכל מאי דאפשר כדי להספיק לכלול כל שרשי תורה שבע"פ שהיא עבודה בלתי טבעית בכח אנושי רק שניתן מתנה למי שזכה לכך, וכדתנן בלומד תורה לשמה". (ויעויין בשם הגדולים להחיד"א זצו"ל, הראב"ד השלישי מש"כ בזה. - וביותר כתב שם מערכת י', רבינו יעקב החסיד, היה שואל שאלות מן השמים וכו' ופלפל ארוכות בדבר).

ועוד בגמ' (סוטה ד ע"ב) "כל אחד ואחד בעצמו שיער (כמה שהיה שווה בביאתו. רש"י) והאיכא בן עזאי דלא נסיב וכו' ואיבעית אימא סוד ה' ליראיו וכן (שם י ע"א) "היכי דמי פדגרא א"ל כמחט בבשר החי, מנא ידע וכו' ואיכא דאמרי סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם" וכתב המהר"ץ חיות "איך אפשר להורות הלכה ע"י רוח"ק וכו' והשיב שהרב החיד"א בספרו שם הגדולים התעורר בזה וכן"ל - וכבר נזכר לעיל (אות ח) מגמ' (נדה כ ע"ב) "וקרי עליה סוד ה'

ליראיו, ודברי המהרש"א, כמו שמצינו במלך המשיח והריחו ביראת ה' וכו' וע"ד השם יראה ללבב" והמכוון שבכח יראת ה' ימצא בלב כל החכמות והוא הסוד העמוק שבקרבן והיינו רוה"ק.

ויש להדגיש ודאי כי השגות החכמים עד"ז מתפשט אצלם על כל אשר יחפצו לדעת ויתקשרו אתו גם בעניני העולם בהווה ובעתיד, כי ברכת ה' כבר שורה בקרבם, והכנתם מתמדת בסוד ה' ורוה"ק, כמ"ש (גדרים נ ע"ב) בר"ן, שצפה רבי עקיבא ברוה"ק שאשת ^{אוצר החכמה} טורנוסרופוס עתידה להתגייר ולהנשא לו - וכן בגמ' (עירובין סד ע"ב) "מעשה ברבן גמליאל שהיה רוכב על החמור וכו' והיה רבי אילעאי מהלך אחריו וכו' מצא נכרי אחד אמר לו מבגאי טול גלוסקין הללו מאילעאי, נטפל לו ר' אילעאי אמר לו וכו' ומה שמך, מבגאי שמני, כלום היכירך רבן גמליאל מעולם אמר לו לאו, באותה שעה למדנו שכוון רבן גמליאל ברוח הקודש" - והיינו שמו של הגוי בעלמא, והוא כפשוטו רוח ה' דיבר בם ע"ד כלל כל עניני הבריאה, והוא הס"ד לעמלי התורה שזוכים לדברים הרבה בגוף התורה ובכלל עניני תבל גלויים ונסתרים עליונים ותחתונים - ובחזו"א (עוקצין סימן א' אות ח') "ויש לעיין במאי דאמר ר"י מטמא בכולן וכי ידע ר"י כל מיני הצמחין שבעולם וכולן חשיבי יד, ומיהו אין זה תימא דסוד ה' אל יראיו וכו'" והיינו ידיעה רחבה בפרטים ופרטי פרטים בכללות הבריאה.

וכדברי הראב"ד הנזכר כך יש לבאר גם מש"כ בתשובות הגאונים (הוצאות ליק תרכ"ד - סימן כ"ג) "לרב נטרונאי, כך הראוני מן השמים שמשומד אינו יורש את אביו ישראל וכו'". - ועוד בתשובות הגאונים (שערי תשובה שי"ג) "כך הראוני מן השמים שהלכה כחכמים דמתניתין לולב גזול והיבש פסול וכן אתרוג וכן הדס וכן ערבה יבשין פסולין וכו' וכמושין כשרים וכו'" - וכן בסדר רב עמרם ^{נתיב חיים} גאון (בתחילתו) כתב "וסדר תפלות וברכות של שנה כולה ששאלת, שהראנו מן השמים, ראינו לסדר ולהשיב כמסורת שבידנו כתיקון תנאים ואמוראים" - וכן בשו"ת הרשב"א (תתנ"ד) "וששאלתם מי שנטל ספר תחנונים וכו' ונשבע שבועה באותו ספר וכו' כך הראוני מן השמים ששבועה זו כשבועת ספר תורה וכו'" [ואולם בספר סדר הדורות (אלף החמישי, ד"א תת"ל) ערך "רבי משה הדרשן וכו' ומגדולי תלמידי ר' משה הדרשן וכו' והגדול שבכולם ר' אברהם בר יצחק, ואליהו נראה בבית מדרשו וכו' והיה חותנו של ראב"ד וכו' ואולי אל זה כיון הראב"ד בהלכות סוכה פ"ח שאמר כבר הופיע רוח הקדש בבית מדרשנו מכמה שנים" - היינו מוכח יותר כפשוטו שהיה ע"י אליהו הנביא].

והנה מדברי התוס' (עירובין ס ע"ב) ד"ה "אין אלו אלא דברי נביאות, אומר ר"י דבכ"מ שאומר אין אלו אלא דברי נביאות הוי לשבח כלומר אין חכמה כזו שמבין לחלק כל כך סברא מועטת וברוח הקדש אמר דהכי משמע בפ"ק דבבא בתרא (דף יב) גבי מנת בכרם אני מוכר לך סומכוס אומר לא יפחות לו מג' קבין א"ר יוסי אין אלו אלא דברי נביאות, ומייתי עלה מיום שחרב בית המקדש נטלה נבואה מן הנביאים ונתנה לחכמים משמע דלשבח קאמר" והנראה

דהוא כפשוטו דהוי מכח יגיעת התורה עד שהגיע להשגה גדולה בחכמה שקורא לזה דברי נביאות. - וכזאת כתב בהגהות מיימוניות (יסודי התורה פ"ד הי"ג - או"ק א') בפירוש ענין ארבעה נכנסו לפרדס, מש"כ "הערוך בשם רב האיי גאון וכו' ולא שהן עולים למרום אלא בחדרי לבם צופים ורואים כאדם שצופה בעיניו דבר ברור ושומעים ומדברים כעין הסוכה ברוח הקדש" - ומפורש הוא בתוס' (חגיגה יד ע"ב) ד"ה "נכנסו לפרדס וכו' כגון על ידי שם ולא עלו למעלה ממש אלא היה נראה להם כמו שעלו וכן פי' בערוך" - ערך "אבן המנוגעת וכו'" והאריך בדבר יעויין שם - וכן הוא ברבינו חננאל (שם בחגיגה) ע"ד שכתב הערוך, ואולם רבינו חננאל סיים "צופים ורואים באובנתא דליבא כאדם הרואה ומביט מתוך אספקלריא שאינה מאירה וכו'" ועד"ז כתב היעב"ץ (ברכות ז ע"א) "תניא א"ר ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל י-ה ה' צבא-ות, הוא באספקלריא שאינה מאירה ודאי, דוק ותשכח" - ובספר שעורי דעת (להגאון רבי אליהו מאיר בלוח זצו"ל בן הגאון רבי יוסף יהודה ליב במאמר מצות התשובה) כתב עה"פ (דברים ל' י"א) "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא, לא בשמים היא וגו', ורש"י ז"ל פי', שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה" ולכאורה היאך אפשר לאדם לעלות השמימה? אלא דמצינו בעשרה הרוגי מלכות שר' ישמעאל כהן גדול קדש את עצמו ועלה השמימה ושאל מאת האיש לבוש הבדים אם נגזרה גזירה, ומובן, כי עליה זו אינה דוקא עליה פיסית, אלא שיכול האדם להתעלות עד כדי שיגיע וימצא בקרבת שרפי קדש, ויותר מבואר זה לפי מה שביאר אאמו"ר זצוק"ל (בשעורי דעת "חיי העולמות") כי כל רבוא רבבות העולמות שברא הקב"ה אין ההפרש ביניהם במקום, כן הוא הענין ששנוי העולמות הוא בעיקר ע"פ שנוי הנבראים המשיגים את הדברים לפי מדרגתם והדברים עתיקין, לכן היה אפשר לו לר' ישמעאל כ"ג להגיע להשגות של עולמות עליונים ממש ולחיות שם יחד את המלאכים ושרפי קדש, כן נוכל להבין בתורה שיש דרגה לעלות השמימה ליחידי סגולה היינו שזכו להתדבק בה' שעוד בהיותם עלי אדמות היה ראשם מגיע השמימה עכ"ד - [ואולם מסיום דברי חז"ל "שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה" היינו שהאפשרות קיימת לכל בני האדם וגם היום יש מחויבות לעשות סולמות ולעלות השמימה למבקשי האמת כל אחד לפי דרגתו בצורך הכנתו בתורה ע"ד הנזכר].

ועד"ז יש ללמוד באמרם ז"ל (מגילה יג ע"א) "רבי שמעון בן פזי כי הוה פתח בדברי הימים אמר הכי כל דברין אחד הם ואנו יודעין לדורשן, ופירש"י, כנגד הספר היה אומר כל דברין דברי הימים אחת הן הרבה שמות אתה מזכיר פלוני ופלוני וכולם אדם אחד הן, ואנו יודעין לדורשן, ואע"פ שסתמת אותן אנו נותנין את לבינו עד שאנו יודעין לדורשן" ומשמע שהדרשה לא היתה מכח רוח"ק אלא ענין של נתינת לב להגיע לחקר הדרשה - והנראה דהוא גם הכוונה ברש"י (יחזקאל מ"ב ג') "נגד העשרים אשר לחצר הפנימי וכו' בסופו, ואני לא היה לי לא רב ולא עוזר בכל הבנין הזה אלא כמו שהראוני מן השמים" הכוונה מה שדלה מכחות נפשו בעזר אלקי [בספר יוחסין (מאמר ה' בסופו פרק י"ח עמוד 183 הגה"ה) "וכתב בעל צדה לדרך בהקדמתו כי

רש"י עשה פירושו ברוח הקודש ששרה עליו שעשה פי' קצר בלשון צח וברור וקצר אשר לפניו לא קם כמוהו ואלמלא הוא נשתכח דרך גמרא הבבלי מישראל" - משמע "עשה פירושו ברוח"ק" כל מה שפירש]. וכתב הנצי"ב בשאלות (קדמת העמק פרק א' - אות י"ג) "וה' חפץ למען צדקו וכו' גלה כבוד התורה מבבל למדינת צרפת ארץ לא ראו אור הקבלה סדורה (המכוון "קבלה" קבלת התורה מדור דור ומעלה, עיי"ש) והוצרכו למצוא פתח הפלטרין עפ"י עיון וחקירה, יגעו ומצאו שביל חדש כחמה ברה, לא שמשו לאורה עין גאון קדמון רב ומורה, ומחשך ואופל הוציאו שלהבת קה מאירה, על קצות ים התלמוד שואף זורח בגבורה, וגם פרשו על קדושת הגמרא, מעטה תהלה וחדוש צורה".

ועוד זכר בתולדות אדם (שם) מהמשנה (ידים פ"ד מ"ג) "בכה ר' אלעזר ואמר סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם, וענין הבכיה של ר' אליעזר היתה וכו' שזכה לראות שהחכמים שבבית המדרש קלעו בשכלם ופלפולם אל נקודת האמת כפי קבלתו הנאמנה" - והתפארת ישראל (שם אות מ"ג) כתב "דבכה על שלא זכה להיות בסוד קדושים ועדה כששרתה עליהן רוח הקודש, והסכימה דעתם לדעת המקום" וגם בזה יש לפרש הכוונה על נקודת האמת שנתנו לבם להלכה לכוון אל נכון, וכדגש "והסכימה דעתם לדעת המקום" היינו התעוררות שלהם ועומק ההשגה שהתאימה לדעת המקום [ויעוין גמ' (חגיגה ג ע"ב) מעשה זה עם ר' יוסי בן דורמסקית ובספרי (במדבר י' - ח') "ובני אהרן הכהנים וכו' אשריך אברהם אבינו שיצא עקיבא מחלצין וכו' עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה"].

וברמב"ן גופא מצינו כמו כן, דכתב (במדבר ט"ז כ"א) "הבדלו מתוך העדה הזאת וכו' בתוכו, על דברי הכתוב (שמואל ב' כ"ד - א') ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם, וכתב שם רש"י, לא ידעתי על מה, ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו וכו' עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך וכו'" - והנה מוהר"ח פלאג"י (בספר חיים - סימן מ"ה אות ד') ציין את דברי הרמב"ן אלו, והוסיף שכל סברת הרמב"ן הם מדרש מפורש במדרש שמואל עה"פ ויבא גד אל דוד וכו' - וכן ציין שהרב אברבנאל שם בפ"י לשמואל ב' פכ"ד, הקשה על הרמב"ן שאמר זאת מסברא ולא בשם חז"ל. - והנה הראני ידידי הרה"ג ר' דב חילקו שליט"א דבמדרש תהלים י"ז (עם ביאור הרא"ם הרב אהרן משה פאדווא) ונלווה אליו הגהות מהרב מרדכי גימפל יפה זצו"ל כתב "ולא זכר שר ה' (הרמב"ן) השוחר טוב (המדרש) וחכם עדיף מנביא שכוון לדברי חז"ל".

ועוד בכזאת מאמז"ל (פסחים קה ע"ב) "א"ל אנא לא חכימאה אנא ולא חוזאה אנא ולא יחידאה אנא אלא גמרנא וסדרנא אנא וכן מורין בבי מדרשא כוותי, ופירש הרשב"ם, וסדרנא אנא מסדר שמועותי לפני רבותי וכו' ובתלמידי רבינו יצחק כתב ה"ג לא חכימא ולא גמרנא אנא אלא מסדרנא אנא, ונ"ל פי' הדבר כן, לא חכימא אנא לומר מה שאמרתי מעצמי וכו' ולא גמרנא אנא

לא למדתי דבר זה מרבותי וכו' אלא סדרנא אנא, כל סדרי ברכות קידוש והבדלה נתתי לב בהן לברר את כולן, לא נתישבתי עד שעמדתי על עיקרן ועל סדרן להורות לעולם כן" - מבורר שמה שהוראתו לעולם כן, נבעה מתוך שנתן לבו בהן בכח עצמו מה שלא למד מרבותיו, ועמד בכחו על עיקרן ונתיישב בלבו - אך יש להבין דהא כתב "לא חכימא אנא לומר מה שאמרתי מעצמי" והדברים נראים כסותרים? והנראה דהוא הוא המכוון, דיש לימוד הנלמד מעצמו באופן הנראה לעיניים, ולימוד אשר לא למד בהלכות ברכות קידוש והבדלה, אבל למד באופן עמוק שנתן לבו במסירות נפש ונתגלה לו מה שלא נראה ונלמד בפשיטות, ובאופן כזה עמד על האמת, עד שכוון את הדברים וכפי שמורים בבית המדרש כמותו, כלומר דבכחות עצמו לבד הגיע למסקנת הרבים אשר בבית המדרש ונמצאים הדברים מכוונים כמותם.

נהערה: ויש לפעמים מורים מן השמים בשינוי טבע ובדרך נס לגדולי עולם לחזקם במה שעוסקים בתורה ולסמוך על כחם בכל שיפעלו, כן הוא במהרש"ל (ים של שלמה - בהקדמה לב"ק) "גם נסיון אחד בא לידי בלילה ע"י נר מצוה ותורה אור (הכוונה, בהקדמת הספר "דברים אחדים" כתב במע"ג, ונס נעשה לו בלילה אחד, שלא היה לו להדליק כי אם נר קטן לשעור שעה, והיה לומד ומשכיה שמעתתא כמה שעות, ונר"ו יאיר משיך נהוריה עידן ועידנין וכו') כאילו הראוני מן השמים ונתנו לי הרמנא ואמוץ כח ממלכותא דרקיע ופתחו לי שערי אורה, לומר עסוק בתורה, דון ואסור והתר והורה, הוי גבור שבחבורה, כתוב על ספר והביא לה' תשורה, ותלך בנתיב היושר ואמת דרך ארוכה וקצרה".

אוצר החכמה

ואמר לי מו"ר הגאון רבי בן ציון ברוך זצו"ל במה שכתב הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ה ה"א) "רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו, הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ וכו'" - וביאר את כוונת הרמב"ם בדגש המלה "ממנו" כלומר מהאדם עצמו, וכביאור אונקלוס (בראשית ג' כ"ב) "ואמר ה' אלקים הא אדם הוה יחידי בעלמא מנה למידע טב וביש וכו'" מנה היינו מעצמו יש לו הידיעה בטבע לדעת טוב ורע, בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ (וכזאת כתב בשמונה פרקים שמיני, ויעויין שם הערת היעב"ץ בפשט הפסוק) - ויעויין מש"כ אור החיים ע"פ זה [וכבר נזכר לעיל (אות ב) מאור יהל"ל כי האדם שנשמת חיים לו החצובה מתחת כסא כבודו יתב', משיג ומבין הרבה מאוד יותר מחיות ואופני הקודש שהם למטה מרגלי כסא הכבוד כמבואר במסכת חגיגה פרק אין דורשין וכו'].